

НІМЕЦЬКИЙ ПРИВАТНИЙ КАПІТАЛ У ТУРЕЧЧИНІ В 1950-х – 1980-х рр.

Віктор ФІЛОРЕТОВ (Кіровоград)

У статті розглядаються правові основи діяльності іноземного приватного капіталу у Туреччині, стан, структура та особливості німецьких приватних інвестицій у Туреччині у 1950–1980-і рр.

This article deals with the legal principles of foreign private capital activity in Turkey, its condition, structure and peculiarities of German private investments in Turkey in the 1950-80.

Інтеграція Європи й створення на її теренах потужного економічного та політичного об'єднання є визначальною тенденцією європейського розвитку останніх десятиріч. Однією з центральних складових цього процесу наразі є проблема турецького членства в ЄС. Позиції членів ЄС щодо реалізації турецького прагнення стати повноправним членом цієї спільноти є строкатими й часто протилежними. Однак, незважаючи на це, у жовтні 2005 року міністри закордонних справ країн ЄС одноголосно погодилися на початок переговорів щодо вступу Туреччини до ЄС. Вирішальною при цьому, вочевидь, була позиція великих європейських країн і, зокрема, Німеччини. Підходи ФРН до розв'язання проблеми турецького членства в ЄС формувалися під впливом цілого ряду факторів і чинників. Одним із вагомих при цьому був і є рівень турецької економіки та стан німецько-турецьких фінансово-економічних стосунків. Якщо розглядати турецький шлях до ЄС як тривалий і послідовний процес розвитку та інтеграції економіки, введення єдиних правил і норм, – то одним із показників готовності країни до членства в ЄС можна вважати динаміку й масштаби приватних інвестицій. Вони здебільшого не залежать від неекономічних міркувань і є однією з вагомих економічних передумов прийняття остаточного політичного рішення щодо членства Туреччини в ЄС. І якраз на прикладі діяльності приватних інвесторів з ФРН у Туреччині можна визначити проблеми й складнощі інтеграції, а також можливий механізм їхнього врегулювання та перспективи турецького вступу до ЄС. Вивчення цих процесів важливо як з погляду розуміння механізмів інтеграції, так і з огляду на євроінтеграційні плани та інвестиційні потреби України. Турецький приклад при цьому є для нас особливо показовим. Це актуально також і у зв'язку з тим, що у вітчизняній і російській історіографії ця проблема практично не вивчалася. Виходячи з вищезначеного, метою цієї роботи є дослідження німецьких приватних інвестицій у Туреччині в 1950–1980-і роки.

Експорт приватного капіталу був однією з важливих складових західнонімецької зовнішньоекономічної політики, починаючи з кінця 1940-х рр. Після другої світової війни ФРН створила ефективну систему стимулювання зовнішньої активності приватного капіталу. Зокрема, наприкінці 1949 року уряд ФРН узяв на себе зобов'язання надавати приватним фірмам гарантії у разі, коли їхні експортні операції підлягають ризику політичного й економічного характеру. Для цього було створено спеціальний урядовий комітет, який повинен був регулювати надання гарантій, встановлювати в кожному конкретному випадку верхню межу експортних операцій, до якої поширюється фінансова участь держави в покритті ризику експортера.

Ведення справ та опрацювання поточної інформації були передані консорціуму, який складався з кредитної спілки “Гермес” (акціонерної компанії із страхування експортних кредитів, яка була створена ще до війни) і німецької спілки контролю й допомоги, причому керівна роль належала першій з цих організацій [2, 39–40].

Регулярного характеру експорт капіталу з ФРН набув лише після 1952 року, коли був виданий спільний наказ верховних комісарів США, Англії і Франції про зняття обмежень на вивезення капіталу. Одночасно розпочалася публікація відомостей про західнонімецькі капіталовкладення [6, 157].

Характерною рисою інвестиційної політики ФРН у перші повоєнні роки була її орієнтація на розвинуті капіталістичні країни. Що стосується вкладень в інші країни, то, незважаючи на зростання в абсолютних цифрах, питома вага цих вкладень у загальному обсязі приватних інвестицій за кордоном була незначною і мала тенденцію до зниження [5, 258].

Але той факт, що протягом перших післявоєнних десятиріч приватний капітал ФРН направлявся у вигляді прямих інвестицій у промислово розвинуті країни, не означає, що інші країни не викликали в нього зацікавленості. Характерною ознакою цього періоду був не стільки експорт приватного, скільки державного капіталу. А тому можна вважати, що експорт державного капіталу створив певні передумови для розширення приватних інвестицій.

Приватні капіталовкладення ФРН серед країн, що розвиваються, розподілені нерівномірно. Вибір країни, у яку економічно доцільно інвестувати капітал, залежав від цілого комплексу факторів економічного й політичного характеру. Й однією з найбільш привабливих країн для західнонімецького приватного капіталовкладення була Туреччина. Це пояснюється тим, що ФРН поєднає з Туреччиною членство в НАТО, що забезпечує практично повну гарантію інвестору. Крім того, Туреччина викликає значну зацікавленість як ринок збуту промислових товарів з ФРН. І, нарешті, одна з головних обставин – у Туреччині створений сприятливий клімат для приватних іноземних капіталовкладень. У зв'язку з цим доцільно охарактеризувати політико-правові основи діяльності іноземних і, зокрема, західнонімецьких інвесторів у Туреччині.

У травні 1949 року при турецькому уряді створена спеціальна організація з розвитку міжнародної економічної співпраці, завданням якої було вивчення можливостей залучення іноземного капіталу й заохочення його діяльності в країні. Цією організацією був підготовлений закон про заохочення іноземних капіталовкладень, прийнятий 1 серпня 1951 року і відомий як закон № 5821. Згідно із цим законом іноземний приватний капітал отримував можливість здійснювати інвестиції у будь-які галузі (крім сільського господарства й торгівлі) в таких формах:

- через інвестування фінансових коштів в іноземній валюті;
- через надання обладнання, будівельних матеріалів, запасних частин і т.ін.;
- через надання права використовувати патенти, ноу-хау, товарні знаки.

Отож, іноземні підприємці отримали майже ті ж права, які мали турецькі. Але закон передбачав і деякі обмеження. Зокрема, вводилися кількісні обмеження при переказі прибутку за кордон – сума переказу не могла бути більшою 10% від вкладеного капіталу. Повна репатріація інвестованих коштів у конвертованій валюті дозволялася лише через три роки, а вкладень в інших формах – через п'ять років. Крім того, у ст.1 закону робилося застереження, що іноземний капітал не може створювати монополій. Для цього передбачався розгляд окремих випадків капіталовкладень спеціальним міжвідомчим органом на чолі з керівником Центрального банку й затвердження відповідних проектів Радою міністрів країни [3, 282].

Цей закон одразу ж був розцінений як такий, що має надмірно жорсткі обмеження діяльності іноземного капіталу й тому в січні 1954 року був прийнятий новий закон № 6224, який регулював приватні капіталовкладення в Туреччині до 1980-х років. Цей закон знімав практично всі обмеження, які містилися в попередньому законі. Так, усі галузі турецької економіки відкривалися для іноземних приватних інвестицій при умові, що, по-перше, вони сприятимуть економічному розвитку країни, а, по-друге, не обмежуватимуть конкуренції у відповідних галузях. Прибутки і вкладений капітал могли бути вивезені в будь-який час. Дозволялося використовувати іноземний персонал і переказувати його прибутки за кордон. Іноземні інвестори отримали право продавати свої підприємства й купувати турецькі.

Незважаючи на ліберальний характер, закон № 6224 із самого початку був підданий критиці у ФРН як з боку підприємців, так і економістів. Так, зокрема, вказувалося на нечіткість критерію оцінки того, чи сприяють, чи ні в кожному конкретному випадку іноземні приватні інвестиції економічному розвитку Туреччини, що було за законом однією з

головних умов допуску іноземного капіталу. Це могло привести до необ'єктивного розгляду й прийняття рішення чиновниками, ставило в нерівні умови іноземних інвесторів і робило перспективи інвестиційних проектів у Туреччині непередбачуваними [11, 151].

Тому в перші роки після прийняття цих законів західнонімецькі інвестиції у Туреччині були незначними. Так, 1951 року між турецьким міністерством будівництва й кількома західнонімецькими фірмами був підписаний контракт, який надавав останнім право розробляти родовища турецької хромової руди [7, 183]. У кінці 1954 року західнонімецька фірма “Дельман” отримала концесію на пошук і видобуток нафти в європейській частині Туреччини. У цей час ряд фірм ФРН одержав право експлуатації родовищ залізної руди й вольфраму [13, 14.15.1955]. За офіційними даними, рівень західнонімецьких приватних капіталовкладень у Туреччині становив 1956 року лише 17,7 млн.марок [2, 165].

Ці незначні обсяги капіталовкладень (набагато менші, ніж передбачалося) зумовили підписання в червні 1962 року в Анкарі між урядами ФРН і Туреччини угоди про взаємне заохочення і захист капіталовкладень. Угода вступила в силу з грудня 1965 року й була розрахована на 10 років. Основною метою цієї угоди було забезпечення недоторканості західнонімецьких капіталовкладень у Туреччині й створення умов, при яких приватний капітал ФРН ставився в рівні умови з місцевим приватним капіталом і капіталами інших країн. Зокрема, у разі відчуження приватного капіталу на користь держави гарантувалася негайна оцінка й повна виплата вартості майна, а також повне відшкодування збитків у разі воєнних дій або в інших випадках, коли капіталовкладенням може бути завдано збитків. Крім того, в угоді є застереження, що в разі ліквідації підприємства гарантується повний переказ капіталу й майна кожній із сторін. Відшкодування вартості мало здійснюватися в доларах США, а в разі зміни його курсу – в іншій вільноконвертованій валюті. Угода також гарантувала вільне вивезення капіталів і прибутку з Туреччини в будь-якому розмірі і в будь-якій валюті [9, 1195–1202].

Створення договірно-правової бази певною мірою поживило процес експорту західнонімецького приватного капіталу в Туреччину. Розпочавши зі створення підприємств у галузі обслуговування проданих на звичайній комерційній основі машин та обладнання, приватні фірми ФРН поступово перейшли до виробництва готової продукції. Так, хімічний концерн “Байєрн Леверкузен АГ” придбав на березі Мармурового моря 10 га землі, де побудував 1966 року фабрику з виробництва ліків у Гебзе. Вона повинна була забезпечувати 40% потреб Туреччини у фармацевтичній продукції. Автомобільний концерн “Фольксваген” отримав у середині 1960-х років дозвіл уряду Туреччини на будівництво біля Стамбула заводу із складання мікроавтобусів та автомобілів малої вантажопідйомності [19, 29.7.1977]. Наприкінці 1960-х років концерн “Маннесман” отримав замовлення на спорудження турецького відрізка нафтопроводу від родовища Кірчук в Іраці до турецького міста Дертйол. Перша черга цього нафтопроводу повинна була вводитися в дію 1977 року, а друга – 1983 року [1]. Крім того, спільно з державною турецькою організацією “Сумербанк” концерн “Маннесман” побудував 3 заводи з виробництва труб [4, 374]. На початку 1970-х років уряд Туреччини підписав угоду з однією із західнонімецьких фірм про будівництво метро в Стамбулі [15].

Загалом на кінець 1960-х років західнонімецькі компанії мали капіталовкладень у Туреччині на суму близько 92 млн.марок, що становило приблизно 50% приватних інвестицій ФРН у країнах Близького й Середнього Сходу [2, 165].

Найбільше західнонімецькі фірми були презентовані в металообробній промисловості, у виробництві труб (концерн “Маннесман”), хімічній і фармацевтичній галузях (“Байєрн Леверкузен АГ”, “ІГ Фарбеніндустрі”, БАСФ), в електротехнічній галузі (АЕГ, Сіменс), у виробництві будівельних матеріалів і цементу.

Крім того, на кінець 1960-х років значного поширення набуло створення фірм із змішаним західнонімецько-турецьким капіталом. До участі в цих змішаних компаніях залучалися, як звичайно, найбільш впливові й надійні представники турецького бізнесу як

державного, так і приватного. Прикладом змішаної фірми із західнонімецьким приватним і турецьким державним капіталом може бути фірма “Маннесман-Сумербанк”. Створення подібних підприємств всіляко заохочувалося турецьким урядом. Типовим прикладом змішаної західнонімецько-турецької компанії стала фірма з виробництва продукції із каучуку методом холодної вулканізації. Західнонімецька компанія “Штальгрубер Отто Грубер” надала 60% капіталовкладень, а турецька фірма “Реджеп Діно” й інші місцеві компанії – лише 40% [18].

Подібна форма співпраці була вигідна передусім підприємницькому капіталу ФРН, оскільки вела до значного розширення внутрішніх ресурсів, які він міг використовувати. Крім того, західнонімецькі фірми отримували доступ до внутрішніх турецьких джерел кредитів і можливість використовувати зв'язки своїх турецьких партнерів для збуту виробленої продукції на внутрішньому ринку Туреччини.

Тенденція на збільшення загального обсягу капіталовкладень приватного сектора ФРН у I половині 1970-х років не тільки зберігається, а й посилюється. (Див. табл. №1). На 1974 рік загальний обсяг прямих інвестицій ФРН у Туреччині досяг 152,2 млн.марок, а за 1975–1976 роки збільшився на 214,3 млн.марок. Отож, за 2 роки прямі приватні інвестиції майже в 1,4 раза перевищили інвестиції за 1950–1974 роки. У цей період приватні фірми ФРН займали друге місце після США в загальному обсязі приватних інвестицій у Туреччині. (Див.табл. №2). Значною мірою ця тенденція стимулювалася політикою уряду ФРН на заохочення приватних інвестицій. Так, посол ФРН у Туреччині Г.О.Зоненхоль пропонував розмішувати частину західнонімецького виробництва в Туреччині замість того, щоб посилати турецьких робітників на роботу до ФРН. Посол також підкреслював, що іноземні капіталовкладення є більш привабливими, ніж кредити, які треба повертати. Для цього, на думку Г.О.Зоненхоль, необхідно створювати сприятливі правові й економічні умови [13, 29.12.1972].

Але, починаючи з середини 1970-х років, відзначається довготривала, хоча й не різко визначена тенденція на послаблення інвесторської ролі західнонімецького приватного капіталу й посилення позицій у цій сфері інших країн. (Див. табл. №2). А з 1977 року обсяг західнонімецьких приватних інвестицій суттєво зменшується – з 214,3 млн.марок за 1975–1976 роки, до 13,4 млн. марок за 1977–1978 роки. (Див. табл. №1). Західнонімецькі підприємці як одну з головних причин цього називали численні бюрократичні перешкоди й узгодження. Так, державна організація з планування Туреччини розглядала заявки на прямі інвестиції протягом одного року. Згода, якщо вона отримана, повинна бути завізована ще в 16 міністерствах. Процедура отримання згоди на збільшення капіталу фірми займала близько 18 місяців. Необхідні документи з інвестування обкладались екстремальними відомчими податками [13, 8.5.1978]. Крім того, існують значні труднощі при одержанні інформації, необхідної для інвестиційного проекту; слабке порівняно з іншими країнами стимулювання інвестицій [16, 14]. Ще однією причиною зниження активності німецького приватного капіталу в Туреччині були проблеми при ввезенні необхідних для виробництва інвестиційних товарів, ускладнення при вивезенні прибутку [14, 178]. Крім того, зменшення інвестицій відбувалося внаслідок погіршення економічного становища Туреччини, проведення страйків і постійного зростання зарплати при зниженні продуктивності праці. Німецьких підприємців насторожувала також політична нестабільність у Туреччині [17, 173].

Тому, починаючи із середини 1970-х років під час контактів на різних рівнях західнонімецькою стороною неодноразово порушувалися питання про зміну умов інвестування для приватних фірм ФРН. Так, під час візиту в Туреччину в травні 1976 року канцлера ФРН Г.Шмідта надання кредитів Туреччині прямо пов'язувалося із змінами деяких положень закону про іноземні капіталовкладення [8, 20396].

Подібні ж вимоги до турецької сторони висувались і з боку змішаного парламентського комітету ЄЕС-Туреччина. У жовтні 1978 року, зібравшись після дворічної перерви, комітет рекомендував Європарламенту провести заходи із зменшення наявних бюрократичних

перешкод для іноземних капіталовкладень і тим самим зробити внесок у розвиток турецької економіки й створення робочих місць [10].

Однак, політична нестабільність і часті зміни урядів у Туреччині в другій половині 1970-х років привели до того, що певні корективи договірно-правових умов інвестування приватного капіталу в Туреччині були зроблені лише в січні 1980 року. Зокрема, турецький уряд прийняв постанову № 8/168, яка почала визначати разом із законом № 6224 політику турецької держави у сфері іноземних приватних капіталовкладень [20]. Постанова містила такі нові положення: департаменту іноземних капіталовкладень надавалося право самому, без інших органів схвалювати нові заявки на іноземні приватні інвестиції при умові, що: 1) загальний основний капітал створюваних підприємств з іноземною участю не буде перевищувати 50 млн.доларів, а частка іноземного капіталу в загальному акціонерному капіталі становитиме до 49%; 2) підприємства повинні створюватись у певних секторах економіки, а також передбачена обов'язкова мінімальна частка продукції, яка повинна експортуватися.

Слід відзначити, що такі вимоги не погіршували інвестиційні умови для західнонімецьких фірм, оскільки їхня діяльність і до цього відповідала цим вимогам. Але постанова встановлювала пільговий режим для прямих приватних капіталовкладень у турецьку економіку, які здійснювались ісламськими фінансовими організаціями й близькосхідними країнами. А ці положення вже мали прямий стосунок до економічних зв'язків Туреччини з країнами ЄЕС і з ФРН зокрема. "Політичною метою цієї постанови було виконання стратегічного рішення Туреччини – послабити її залежність від західних країн... Економічною метою було посилення взаємозалежності Туреччини й ісламських країн регіону", – так оцінювали постанову в західнонімецькій економічній літературі [11, 245–244].

Отож, постанова № 8/168 не поліпшила суттєво умов інвестування для фірм ФРН, тому протягом першої половини 1980-х років зростання західнонімецьких капіталовкладень було незначним. (Див.табл.№1). І лише передача влади в листопаді 1983 року цивільному уряду в Туреччині й проголошення нових принципів економічної політики створили умови для збільшення західнонімецьких приватних прямих капіталовкладень протягом 1980-х рр...

Досить стабільною була галузева структура західнонімецьких приватних інвестицій. На середину 1970-х років понад 90% капіталовкладень припадало на виробничу сферу, 7–8% – на сферу послуг і лише 0,02% – на сільське господарство. Найбільш привабливими для західнонімецьких інвесторів були хімічна галузь, металообробна, автомобілебудування. (Див. табл. №3). При цьому спостерігалася досить стабільна тенденція до зростання протягом 1970-х – початку 1980-х років частки машинобудування, хімічної і гомотехнічної галузей. Значною мірою це пояснювалося тим, що в цих галузях західнонімецький капітал отримував найбільшу норму прибутку – у 1970-і роки вона становила в обробній промисловості 20%, у тому числі в гомовотехнічній промисловості – 35%, хімічній – 21% [11, 170].

Ще однією важливою особливістю функціонування західнонімецьких фірм було те, що вони орієнтувалися переважно на турецький внутрішній ринок. Частка експортної продукції для цих фірм не перевищувала 0,4% від загального обсягу продукції. У той же час виробниче функціонування цих фірм великою мірою залежало від імпорту – до 30% від обігу капіталу в цих фірмах становили напівфабрикати й сировина з ФРН [12, 77].

Але в цілому значення Туреччини як об'єкта застосування капіталу для компаній ФРН значно поступалося ролі західнонімецьких інвестицій для Туреччини. Це виявляється в зниженні питомої ваги німецьких приватних інвестицій у Туреччині в загальному обсязі приватних інвестицій ФРН за кордоном з 0,67% 1966 року до 0,3% 1976 року [17, 173]. Крім того, за даними центру з транснаціональних корпорацій ООН, частка філіалів і дочірніх фірм ФРН у Туреччині становила на 1980 рік тільки 1,3% від загальної їхньої кількості за кордонами ФРН [21, 320]. Разом з тим у регіоні Західної Азії Туреччина була одним з головних об'єктів інвестування приватного капіталу ФРН. Частка турецьких філіалів і їхніх дочірніх фірм у країнах Західної Азії становила 1980 року 30,5% для транснаціональних

компаній ФРН, і за цим показником Туреччина займала провідне місце в регіоні для приватного капіталу ФРН [21, 325].

Ця ситуація віддзеркалює важливу роль, яку відводить турецькому ринкові західнонімецький приватний капітал. Про це свідчать і результати опитувань західнонімецьких компаній, які діяли в Туреччині. Згідно з ними, двома головними мотивами прямих інвестицій були, по-перше, очікуване швидке зростання турецької економіки й збільшення попиту на продукцію цих фірм, а, по-друге, очікуваний високий рівень прибутку від задоволення попиту в основному на турецькому внутрішньому ринку [11, 170].

Таким чином, західнонімецькі прямі приватні інвестиції у Туреччині були однією з основних форм західнонімецько-турецьких економічних відносин. Питома вага прямих інвестицій західнонімецьких фірм у Туреччині в загальному обсязі інвестицій фірм ФРН за кордоном була досить незначною, але для Туреччини ці інвестиції є досить важливими, і за їхніми розмірами ФРН займала одне з провідних місць на турецькому ринкові.

Обсяги й рівень приватних інвестицій ФРН були значно меншими, ніж очікувалося. Здебільшого це було результатом інвестиційних умов у Туреччині, а також через складну економічну й політичну ситуацію. І хоча в другій половині 1970-х років відбулося зниження обсягів приватних інвестицій, але кількість фірм, які діяли на турецькому ринку, практично не змінилася. Це свідчило про довготривалі наміри приватного капіталу ФРН і про певну зацікавленість у турецькому ринкові.

Західнонімецький капітал інвестувався у Туреччині або способом створення філіалів і дочірніх фірм компаній ФРН, або способом створення змішаних компаній. Головною сферою діяльності цих фірм була обробна промисловість, передовсім машинобудування, хімічна галузь. При цьому функціонування фірм, створених за участю західнонімецького капіталу, значною мірою орієнтувалося на внутрішній турецький ринок.

Активна інвестиційна політика ФРН щодо Туреччини мала на меті також суттєві політичні міркування. В умовах протистояння двох суспільно-політичних систем інвестиційні програми були дієвим засобом збереження прозахідної орієнтації Туреччини. Це поєднання економічних та політичних чинників і зумовило як протягом 1960-1980-х рр., так і на сучасному етапі загалом позитивну позицію урядів ФРН щодо турецького вступу до ЄС.

Таблиця 1

Приватні інвестиції ФРН у Туреччині (млн.марок)

	1950–1974	1975–1976	1977–1978	1979–1981	1982	1983–1984
Загальні капіталовкладення приватного сектора:	991,8	524,8	471	368,3	-44,4	-168,5
а) кредити й прямі інвестиції;	152,2	214,3	13,4	2,8	4,9	95,1
б) гарантовані державою експортні кредити.	839,6	313,5	454,5	365,6	-49,3	-263,6

Джерело: Allgemeine Statistik des Auslander, Landerkurzberichte. Türkei. – 1975, 1978, 1980, 1982, 1984, 1986.

Таблиця 2

Приватні інвестиції у Туреччину основних країн-інвесторів (млн.тур.лір)

	США			ФРН			Франція		
	Кіль- кість фірм	Інвес- тиції	%	Кіль- кість фірм	Інвес- тиції	%	Кіль- кість фірм	Інвес- тиції	%
1973	20	326,6	15,9	24	330,7	16	10	250	12
1974	20	336,2	17,1	23	300	15,3	8	215,5	11
1975	20	396	18,2	24	326,8	15	8	242	11,1
1976	20	396	17,1	24	329	14,2	8	409,1	17,7
1977	19	398,5	13,3	24	329	13,3	6	408,4	16,5
1978	19	440,5	16	22	373,2	13,5	6	408,4	14,8
1979	13	323,4	12,8	23	386,3	15,3	6	420	17

Джерело: Erdilik A. Direct foreign investment in Turkish manufacturing. – Tübingen: Institut für Weltwirtschaft an der Universität Kiel, 1982. – S.257–258.

Таблиця 3

Основні галузі вкладання німецьких прямих інвестицій у Туреччині (станом на 1977 рік)

Галузь	% галузі в загальному обсязі західнонімецьких прямих інвестицій
Харчова	10,8
Текстильна	5,0
Гумовотехнічна	1,0
Хімічна	23
Електротехнічна	12,7
Металообробна та машинобудування	19,5
Автомобільна	19

Джерело: Erol Manisali. Foreign Economic Relations of Turkey. – Istanbul, 1979. – S.78.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. БИКИ – 4.3.1975. – № 26.
2. Очков М.С. Государственно-монополистический механизм неокOLONIALИЗМА. – М.: Наука, 1971. – 245 с.
3. Розалиев Ю.И. Особенности развития капитализма в Турции (1923–1960). – М.: Глав.ред.вост.литературы, 1962. – 190 с.
4. Турецкая Республика. Справочник. – М.: Наука, 1975. – 384 с.
5. ФРГ. Справочник. – М.: Мысль, 1983. – 432 с.
6. Шершнева Е.С. ФРГ. Экономика и внешняя торговля. – М.: Наука, 1960. – 219с.
7. Шишкин А.И. Вывоз западногерманского частного капитала в Африку, Иран, Турцию // Вопросы экономического развития стран современного Востока. – М.: Наука, 1978. – С.183–197.

8. Archiv der Gegenwart. – 1976. – N 30.
9. BRD. Gesetze und Verordnungen. Bundesgesetzblatt. Teil II.– 1965. – N 36.
10. Duetscher Bundestag. Drucksache 8/2730 v. 2.4.1979.
11. Erdilik A. Direct foreign investment in Turkish manufacturing. – Tübingen: Institut für Weltwirtschaft an der Universität Kiel, 1982.
12. Erol Manisali. Foreign Economic Relations of Turkey. – Istanbul, 1979.
13. Frankfurter Allgemeine Zeitung.
14. Gross H. Die deutsch-türkischen Wirtschaftbeziehungen // Grothusen K.-D. (Hrsg.) Die Türkei in Europa.– Gottingen, 1979.
15. Günaydin. – 3.5.1975.
16. Gumpel W. Die Türkei und die EWG.//Südosteuropa-Mitteilungen. – 1979. – N 3.
17. Henze K.-O. Die EG-Mitgliedschaft der Türkei aus der Sicht der BRD. // Gumpel W. (Hrsg.) Die Türkei auf dem Weg in die EG. – München, 1979.
18. IKA günlük bülten. – 7.8.1968.
19. Neue Züricher Zeitung.
20. OECD observer. Paris. 25.1.1980.
21. Transnational corporation in World development. – Third survey. United Nations. – 1983.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Філоретов Віктор Миколайович – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії КДПУ ім. В.Винниченка.

Наукові інтереси: зовнішня політика ФРН, Туреччини після Другої світової війни.